

Mirella Korzeniewska-Wiszniewska

Uniwersytet Jagielloński
Kraków

**Serbskie aspiracje do struktur europejskich.
Sytuacja mniejszości narodowych i etnicznych
w Autonomicznej Prowincji Wojwodiny
ze szczególnym uwzględnieniem systemu kształcenia**

Autonomiczna Prowincja Wojwodiny zajmuje terytorium położone w północnej części Republiki Serbii; znaczny odsetek jej ludności stanowią mniejszości narodowe i etniczne. Kwestię statusu autonomii obszaru wydzielonego granicami po II wojnie światowej podejmowano już wcześniej. Wojwodina pod względem gospodarczym jest najbardziej rozwiniętym regionem Republiki Serbii, a w rozstrzygnięciach administracyjnych może być przykładem wielu pozytywnych rozwiązań, które temu wielonarodowemu i wieloetnicznemu obszarowi pozwalają unikać konfliktów rodzących się często właśnie na tym tle. Mniejszości narodowe i etniczne, mimo iż mają bardzo różny charakter, są równe w swoich prawach i obowiązkach, a także równe serbskiemu narodowi konstytucyjnemu, choć określenia „narodowy” i „etniczny” stosuje się jako terminy odrębne. Pod pojęciem grupy etnicznej rozumie się zwartą jednostkę społeczną, mającą etnos, świadomą wspólnego pochodzenia, historii, religii, języka, tradycji itp., ale bez

aspiracji do utworzenia własnego państwa (lub bez odniesienia do już istniejących struktur państwowych), co cechuje z kolei mniejszość narodową¹.

Autonomiczna Prowincja Wojwodiny (APW) zajmuje powierzchnię 21 506 km² i graniczy z Węgrami, Rumunią, Chorwacją oraz Bośnią i Hercegowiną. Ten wieloetniczny region zamieszkuje ponad 2 miliony ludzi, co stanowi 27,1% całej populacji Republiki Serbii. Najlichniesi na tym obszarze są Serbowie (65,05%) i mniejszość węgierska (14,28%), następnie słowacka (2,79%), chorwacka (2,78%), jugosłowiańska (2,45%), czarnogórska (1,75%), rumuńska (1,5%), romska (1,43%), buniewacka² (0,97%), rusińska (0,55%) i macedońska (0,58%). Ponadto Wojwodinę zamieszkują inne mniejszości narodowe i etniczne: Ukraińcy, Niemcy, Muzułmanie, Słoweńcy, Albańczycy, Bułgarzy i inni. Łącznie więc na obszarze Wojwodiny występuje ponad 26 mniejszości narodowych i etnicznych, a językami służbowymi są serbski (z alfabetem cyrylicy i łacińskim), węgierski, słowacki, chorwacki, rumuński i rusiński (cyrylica)³.

Status i zakres samodzielności obszarów mających autonomię w granicach państwa reguluje Konstytucja Republiki Serbii z 2006 roku. W rozdziale 7 jest mowa o prawie obywateli do posiadania prowincji autonomicznej i samorządu lokalnego, w którym zasiadają przedstawiciele wybrani bezpośrednio w wolnych wyborach. Autonomiczne prowincje i jednostki lokalne mają status osób prawnych⁴, a kompetencje autonomii wydają się nader szerokie. Artykuł 177 konstytucji przypomina, że samorząd lokalny i prowincja autonomiczna mają uprawnienia określone odrębnym prawem, co ma służyć regulowaniu zagadnień niepodlegających organom państwowym. Co więcej, mogą one przekazać dowolne kwestie wymagające rozwiązania właśnie władzom autonomii

¹ J. Nikitorowicz, *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*, Sopot 2010, s. 25, 32, 35, 261.

² Jest to grupa etniczna zamieszkująca rejon Baczki – pogranicza serbsko-węgierskiego, w pobliżu miejscowości granicznej Subotica. N. Gojković, *Sistem zaštite manjina u Republici Srbiji*, http://www.kas.de/upload/auslandshomepages/serbien/Gojkovic_pred.pdf, s. 3, dostęp 26.12.2011; M. Samardžić, *Tranzicija i manjine u Vojvodini*, http://www.kczr.org/download/tekstovi/miroslav_samardzic_tranzicija_i_manjine_u_vojvodini.pdf, s. 2, dostęp 4.01.2012.

³ *Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine*, zvanična internet prezentacija Vlade Autonomne Pokrajine Vojvodine, http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1, dostęp 23.08.2012.

⁴ Artykuł 176 wyraźnie mówi o „prowincjach autonomicznych”, w liczbie mnogiej. Wynika to z faktu, że w momencie uchwalenia ustawy zasadniczej w roku 2006 Republika Serbii miała formalnie dwie autonomie: Wojwodinę oraz Kosowo i Metochię, mimo że ta druga od 1999 r. pozostawała pod protektoratem ONZ. 17 lutego 2008 roku parlament Kosowa, zdominowany przez Albańczyków, ogłosił jednostronnie, bez porozumienia z Belgradem, niepodległość Kosowa, której Republika Serbii nie uznaje, na co między innymi wskazuje brak uchwalenia poprawki do konstytucji lub też brak alternatywnego uregulowania tego problemu.

(art. 178); nadzór nad właściwym funkcjonowaniem prawa w ramach autonomii regulują odpowiednie przepisy.

Najwyższym organem APW jest parlament (skupština) i jednostki samorządu terytorialnego; ich kadencja wynosi cztery lata (art. 180). W konstytucji zaznaczono również, że na obszarach autonomicznych i w jednostkach samorządu lokalnego, gdzie mieszka ludność mieszana narodowo, zgodnie z prawem „możliwa” jest reprezentacja mniejszości narodowych. Ustawa zasadnicza sprzyja współpracy z „odpowiednimi wspólnotami terytorialnymi i jednostkami samorządów lokalnych innych państw w ramach polityki zagranicznej Republiki Serbii, z poszanowaniem integralności terytorialnej i prawnego porządku Republiki Serbii”. W artykule 183 poświęconym zakresowi kompetencji autonomii wskazuje się, iż podlega jej między innymi „planowanie i rozwój przestrzenny, przemysł wodny, leśnictwo, myślistwo, rybołówstwo, turystyka, hotelarstwo, uzdrowiska i sanatoria, ochrona środowiska, rozwój rzemiosła, komunikacji drogowej, rzecznej i kolejowej, budowa dróg, przygotowywanie targów i innych wydarzeń związanych z gospodarką, oświata, sport, kultura, ochrona zdrowia i pomoc społeczna”. Wojwodina jako obszar autonomiczny dysponuje własnymi źródłami dochodu, z których finansuje swoją działalność, a jej rodzaj i wysokość również są regulowane przez prawo. Jednak konstytucja podkreśla, że budżet APW powinien wynosić co najmniej 7% budżetu Republiki Serbii (art. 184).

Najwyższym aktem prawnym prowincji autonomicznej jest Statut Autonomicznej Prowincji Wojwodiny, który uchwała parlament. W kwestiach weryfikacji treści pod kątem zgodności z prawem serbski rząd może zwrócić się do Trybunału Konstytucyjnego o ocenę konstytucjonalności lub zgodności z ustawodawstwem organów autonomicznych. Ta sama procedura działa w drugą stronę, tzn. statutowy organ okręgu autonomicznego może złożyć zażalenie to Trybunału Konstytucyjnego, jeśli jakiś akt prawny lub organ państwowy uniemożliwia realizację kompetencji organów autonomicznych. Mogą one również wszcząć procedurę, która oceni, czy akty prawne uchwalane przez państwo nie zakłócają lub nie uniemożliwiają stosowania prawa na szczeblu samorządowym. Parlament Autonomicznej Prowincji Wojwodiny liczy 120 posłów. Głównym organem wykonawczym jest Rząd Autonomicznej Prowincji Wojwodiny (w jego skład wchodzi szefowie poszczególnych sekretariatów prowincjonalnych).

Po 2000 roku, kiedy Republika Serbii zadeklarowała, iż przyjmuje opcję prozachodnią i ma zamiar podjąć starania o przystąpienie do struktur Unii Europejskiej, zadbano o ważną kwestię, a mianowicie o konieczność uregulowania sytuacji mniejszości narodowych, które w spisie z 2002 roku stanowiły około 15% ogółu ludności (1 135 393 mieszkańców). Politykę wielokulturowości

zaczęto realizować, uchwalając liczne akty prawne, a także nawiązując do wielu dokumentów międzynarodowych i wewnętrznych, m.in.: do Aktu Końcowego KBWE, dokumentów Rady Europy i Komisji Europejskiej, Ramowej Konwencji o Ochronie Praw Mniejszości, Europejskiej Karty o Językach Regionalnych i Mniejszościowych. Kwestię tę regulowały również dokumenty wewnątrz-krajowe, dostosowujące system prawny do standardów sytuacji mniejszości narodowych: Konstytucja Republiki Serbii z 2006 roku, Ustawa o Ochronie Praw i Wolności Mniejszości Narodowych z 2002 roku, Ustawa o Urzędowych Językach i Pismach, Ustawa o Podstawach Systemu Kształcenia i Wychowania z 2004 roku, Ustawa o Samorządzie Lokalnym (2002/6/7). Ponadto Serbia zawarła umowy bilateralne z Chorwacją, Macedonią, Węgrami i Rumunią o ochronie mniejszości narodowych.

Mniejszości narodowe żyją w stosunkowo homogenicznych skupiskach, wyjątek stanowią Romowie rozsiani po całym terytorium państwa⁵. Na obszarze Wojwodiny dominują dwie narodowości – Serbowie i Węgrzy, którzy mają absolutną większość w sześciu gminach na północy prowincji, ale zamieszkują także 25 innych gmin⁶. W całej Republice Serbii istnieje łącznie 169 gmin (średnia liczba mieszkańców w każdej z nich to 50 tysięcy), spośród tej liczby 68 jest wieloetnicznych – a jako wieloetniczne traktuje się te gminy, gdzie 5% ogólnej liczby mieszkańców stanowią przedstawiciele tej samej mniejszości etnicznej lub 10% przedstawiciele różnych mniejszości etnicznych – z tego tylko na obszarze Wojwodiny znajduje się ich 41.

W Republice Serbii, określanej w artykule 11 ustawy zasadniczej jako państwo świeckie, w którym istnieje rozdział wspólnot kościelnych i wyznaniowych od państwa, kwestia mniejszości etnicznych czy narodowych jest nierozzerwalnie związana z sytuacją mniejszości religijnej. Konstytucja głosi, że żadna religia nie może być uznawana za religię państwową czy obowiązującą (art. 11)⁷, choć Serbska Cerkiew Prawosławna odgrywa ważną rolę w państwie.

⁵ Tamże, s. 4 i 5, *Nacionalne manjine*, Web-site Vlade Republike Srbije, *Potpisani ugovori za samozapošljavanje Roma u Vojvodini Vlade Autonomne Pokrajine Vojvodine*, 29.12.2011, http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=6270&Itemid=2, dostęp 4.01.2012, *Uručeno 260 ugovora za samozapošljavanje*, RTV 13.07.2011, http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/uruceno-260-ugovora-za-samozaposljanje_263463.html, zob. też 13 Bilten KOCD Romi, Romski Informativni Centar, 09.2008, <http://www.ric.org.rs/cms/images/bilteni/bilten13.pdf>, dostęp 4.01.2012.

⁶ N. Gojković, dz. cyt., s. 5; *Nacionalne manjine. Činjenice o Srbiji*, Web-site Vlade Republike Srbije, <http://www.arhiva.srbija.gov.rs/cms/view.php?id=1019n>, dostęp 4.01.2012.

⁷ *Ustav Republike Srbije*, s. 4, http://www.ns.vi.jt.rs/images/dokumenti/dokumenti_pdf_lat/urs_lat.pdf, dostęp 4.01.2012.

Ma to ścisły związek z historią Serbii w ostatnich 25 latach, kiedy Serbska Cerkiew Prawosławna przeżyła renesans, odbudowała swoją pozycję w serbskim społeczeństwie i zapewniła sobie duże wpływy, między innymi w życiu politycznym. Zdobyła bowiem autorytet, stając na straży kultury i języka serbskiego oraz tożsamości narodowej, zagrożonej przez współczesną cywilizację i politykę. Jednak obecnie trudno jest jej pogodzić się z nowymi tendencjami, które zaczęły realizować władze Republiki Serbii, zwłaszcza z dążeniem do integracji z Unią Europejską, którą Cerkiew postrzega jako rzeczywistość materialistyczno-konsumpcyjną, pozbawioną pierwiastka duchowego, a przez to zmierzającą ku degeneracji⁸. Faktem jednak jest, że władze serbskie dbają o dobre i regularne kontakty z duchowieństwem, a przedstawiciele kleru uczestniczą w ważniejszych wydarzeniach politycznych, choćby w wizytach państwowych delegacji zagranicznych⁹.

Państwo serbskie, dostosowawszy normy prawne do wymogów unijnych, zapewniło ochronę praw mniejszości; najwięcej uwagi poświęcono temu zagadnieniu w części trzeciej konstytucji, w artykule 14 ustawy zasadniczej zagwarantowano bowiem pełne równouprawnienie i poszanowanie ich tożsamości. W artykule 75 natomiast podkreślono, że „mniejszości mają prawa dodatkowe, indywidualne i zbiorowe, zgodne z konstytucją, przepisami prawa i umowami międzynarodowymi”. Prawa zbiorowe dotyczą takich dziedzin, jak kultura, oświata i informacja, a także posługiwania się językiem w sprawach urzędowych w mowie i w piśmie. W tej samej części konstytucji umieszczono przepisy zabraniające dyskryminacji mniejszości narodowych. Kolejny artykuł (art. 76) zagwarantował mniejszościom równouprawnienie wobec prawa i ochronę prawną. W tym kontekście kontrowersyjne wydaje się zastrzeżenie, zgodnie z którym jako dyskryminacji nie traktuje się odrębnych przepisów i środków doraźnych, „(tymczasowych), które Republika Serbii może zastosować w życiu ekonomicznym, społecznym, kulturalnym i politycznym, by osiągnąć pełną równoprawność przedstawicieli mniejszości narodowych i obywateli należących do większości, jeśli celem tych środków jest zniesienie niekorzystnych warunków życia”. Konstytucja (art. 77) gwarantuje również przedstawicielom mniejszości równouprawnienie w dostępie do stanowisk

⁸ D. Gil, *Prawosławie – historia – naród. Miejsce kultury duchowej w serbskiej tradycji i współczesności*, Kraków 2005, s. 220–221.

⁹ M. Milošević, *Medvedev u Beogradu na Dan oslobođenja*, „Vreme”, 7.08.2009, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=880442>; *Medvedev: Veoma važna poseta u Beogradu*, Naslovi.net 18.10.2009, <http://www.naslovi.net/2009-10-18/mondo/medvedev-veoma-vazna-poseta-beogradu/1369553>, dostęp 2.01.2012.

w sektorze państwowym, a także w piastowaniu funkcji publicznych. Co więcej, „przy zatrudnianiu w państwowych organach, instytucjach i urzędach prowincji autonomicznej oraz w jednostkach samorządowych stosuje się metodę klucza narodowościowego, która odpowiada reprezentacji mniejszości narodowych”. Ustawa zasadnicza zabrania ponadto przymusowej asymilacji, zapewnia prawo do wyrażania, ochrony i rozwijania odrębności etnicznej, kulturowej i religijnej. Przedstawiciele mniejszości mogą używać swoich symboli w miejscach publicznych i posługiwać się własnym językiem w formie ustnej i pisemnej. Tam, gdzie mniejszość stanowi liczniejszą populację, w urzędach, instytucjach, organizacjach, jednostkach samorządowych, szkolnictwie, może prowadzić postępowania w różnych sprawach w swoim języku i stosować własne nazwy ulic, miast i wsi. Przedstawiciele mniejszości narodowych mają też zagwarantowaną zgodę na zakładanie stowarzyszeń o charakterze oświatowym i kulturalnym, które mogą być dobrowolnie finansowane, a także „prawo do utrzymywania kontaktów i współpracy z rodakami spoza terytorium Republiki Serbii”.

Niemniej jednak pozostaje faktem, iż przedstawiciele mniejszości żyjący w oddaleniu od większych skupisk swoich rodaków mają utrudniony wpływ na politykę kulturową, utrzymanie z nimi więzi czy możliwość czynnego działania w imieniu swojej mniejszości. W opinii znawczyni tego zagadnienia Neveny Gojković problem ten pojawia się także wtedy, gdy konkurencyjne partie polityczne mniejszości w obawie przed utratą elektoratu nie pozwalają na realizację różnych koncepcji polityki kulturalnej, dzięki którym rozwija się autonomia kulturalna¹⁰. Pewnym rozwiązaniem tej kwestii mogły być uprawnienia wynikające z Ustawy o Samorządzie Lokalnym (2002/6/7), która wprowadziła możliwość powoływania związków (rad) mniejszości narodowych, analizujących postanowienia i decyzje władz lokalnych odnoszące się do wspólnot mniejszościowych. Pełne korzystanie z tych uprawnień często blokuje niejednoznaczna interpretacja przepisów, co prowadzi do dużego zamieszania. Wynika ono z niejasno zdefiniowanego sposobu wyboru członków związków (rad), zakresu ich kompetencji, a nawet form funkcjonowania i kontaktowania się między gminami. To generuje liczne problemy i prowadzi do sytuacji, w której członkami związku (rady) w niektórych gminach są reprezentanci jednej mniejszości, w innej wytypowani przez Serbską Cerkiew Prawosławną, a w jeszcze innej wybrani przez partie polityczne – ale wszyscy oni dążą głównie do realizacji własnych partykularnych interesów¹¹. Według

¹⁰ N. Gojković, dz. cyt., s. 8.

¹¹ Tamże, s. 10.

Neveny Gojković związki (rady) mniejszości narodowych powinny powstać w 68 wieloetnicznych gminach, jednak funkcjonują w zaledwie 43; ponadto tam, gdzie istnieją, zbierają się niezwykle rzadko, między innymi dlatego że organy władz lokalnych nie przedstawiają im do wglądu uchwalanych lub wydawanych dokumentów¹².

Istotną kwestią uregulowaną prawnie pozostaje język mniejszości Wojwodiny. Artykuł 10 konstytucji stanowi, że językiem urzędowym jest serbski, a obowiązującym alfabetem cyrylica, natomiast stosowanie innych języków na podstawie ustawy zasadniczej określają odrębne przepisy. Problem ten porusza Statut APW w rozdziale zatytułowanym *Języki urzędowe i alfabety*. W artykule 26 ustala się, iż poza urzędowym językiem serbskim, występującym w alfabecie cyrylicy i łacińskim, językami mniejszości – zgodnie z przepisami, Statutem APW i decyzją autonomicznego parlamentu – są: „węgierski, słowacki, chorwacki, rumuński i rusiński”¹³.

Zgodnie z uchwałą władz APW o działalności administracji urzędniczej mają obowiązek znać język serbski, a użycie języków mniejszości określa akt o wewnętrznej organizacji struktur i miejsc pracy (art. 26). Oficjalnym językiem korespondencji – zgodnie z artykułem 27 – jest język serbski, alfabetem zaś cyrylica. Jeśli jednak do organów urzędowych trafi pismo w języku mniejszości narodowej, to nawiązując do artykułu 26, organ ten może odpowiedzieć na pismo w języku mniejszości. Z kolei artykuł 28 stanowi, że jeśli jedna ze stron zwróci się do któregoś z organów urzędowych w języku mniejszości, będącym zarazem językiem urzędowym i roboczym (dosłownie: „językiem użytku służbowego”) danego organu, mają one obowiązek odpowiedzieć w tym języku. Podobnie osoba zatrudniona, która reprezentuje mniejszość narodową, ma prawo do używania swojego języka, jeśli jest to język urzędowy (art. 29), natomiast pracownicy urzędów mogą komunikować się w dowolnym języku, który rozumieją i którym posługują się wszyscy uczestnicy rozmowy (art. 30 uchwały). Według prawa ustanowionego w 2006 roku także formularze dowodów osobistych mogą być drukowane w języku i alfabecie mniejszości narodowej, co jest dość istotne w sytuacji, gdy na 45 wojwodińskich gmin tylko w siedmiu serbski pozostawał jedynym językiem urzędowym (Indija, Irig, Opovo, Pančevo, Pećinci, Ruma i Sremski Karlovci)¹⁴.

¹² Tamże, s. 11.

¹³ *Pokrajinska skupštinska odluka o pokrajinskoj upravi*, „Službeni list AP Vojvodine” 2010, br. 4, s. 7, <http://www.vojvodina.gov.rs/>, dostęp 21.12.2011.

¹⁴ Zob. też art. 16–20, [w:] *Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama*, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005, 30/2010, <http://www.paragraf.rs/>

Władze serbskie i wojewódzkie wychodzą naprzeciw mniejszościom również w bardziej szczegółowych rozwiązaniach. Jak zauważa Nevena Gojković, w okręgach, gdzie nie są spełnione warunki, by język mniejszości był językiem urzędowym, dopuszcza się uznanie go za urzędowy w miejscowościach, gdzie ta mniejszość stanowi znaczny odsetek ludności. Wyżej wymienione rozwiązania zastosowano w kilkudziesięciu gminach: w 27 jako urzędowy wprowadzono węgierski, w dziesięciu słowacki, w ośmiu rumuński, w pięciu rusiński, w jednej chorwacki, a na terytorium gminy Bela Crkva umożliwiono posługiwanie się językiem czeskim. Co więcej, mniejszościom, których liczebność nie jest odpowiednio duża, gwarantuje się prawo do podjęcia działań mających na celu „troskę o swój język”¹⁵, tak by stał się ich językiem nauczania lub językiem urzędowym. Przy czym należy zaznaczyć, iż podobne rozwiązania kwestii językowej w centralnej Serbii zostały wprowadzone w bardzo ograniczonym stopniu¹⁶.

Z zagadnieniami dotyczącymi użycia języków nierozzerwalnie wiąże się kwestia systemu kształcenia. Jak podkreślają władze Wojwodiny, ma on długą tradycję, obecnie zaś funkcjonuje z powodzeniem na wszystkich poziomach – od podstawowego do studiów podyplomowych i doktorskich; w szkołach podstawowych¹⁷ i 39 średnich¹⁸ dzieci i młodzież mają możliwość pobierania

propisi/zakon_o_sluzbenoj_upotrebi_jezika_i_pisama.html, dostęp 30.12.2011; *Pokrajinska skupštinska odluka o pokrajinskoj upravi*, „Službeni list AP Vojvodine”, br. 4/2010, 4/2011, <http://www.ljudskiresursi.vojvodina.gov.rs/downloads/9.%20Pokrajinska%20skupstinska%20odluka%20o%20pokrajinskoj%20upravi.pdf>, dostęp 23.08.2012; N. Gojković, dz. cyt., s. 8.

¹⁵ Chodzi tutaj o języki: ukraiński, macedoński, bułgarski, romski oraz gwara buniewacką; N. Gojković, dz. cyt., s. 9.

¹⁶ Podczas gdy w samej Wojwodinie aż siedem języków występuje jako języki urzędowe, to w pozostałej części Republiki Serbii tylko cztery: oprócz serbskiego – albański w Preševie, Bujanovcu i Medveđi, bułgarski w Bosilegradzie i Dimitrovgradzie, a boszniacki w Sjenici, Tutinie i Novym Pazarze; N. Gojković, dz. cyt., s. 9; *Obrazovanje u AP Vojvodini...*

¹⁷ Stan na sierpień 2012 r. Na obszarze Wojwodiny istnieje 568 szkół podstawowych (344 szkoły podstawowe i 244 oddziały szkół podstawowych). Kształcenie w językach mniejszości odbywa się w ponad połowie z nich. Ponadto istnieją trzy prywatne szkoły podstawowe, wyłącznie serbskojęzyczne; *Osnovne škole u AP Vojvodini*, Pokrajinski Sekretariat za Obrazovanje, Upravu i Nacionalne Zajednice, http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=11&Itemid=13&lang=srl, dostęp 23.08.2012.

¹⁸ Stan na sierpień 2012 r. Na obszarze Wojwodiny istnieje 127 szkół średnich, w tym 10 szkół średnich dla dzieci z zaburzeniami w rozwoju. Kształcenie w językach mniejszości odbywa się w 39 z nich. Warto wspomnieć, że w żadnej z tych szkół nie istnieje kształcenie w języku chorwackim i romskim, mimo że mniejszości te mają prawo do nauki we własnym języku. Ponadto funkcjonuje 20 szkół prywatnych; *Srednje škole u AP Vojvodini*, Pokrajinski Sekretariat za Obrazovanje, Upravu i Nacionalne Zajednice, <http://www.obrazovanje.vojvodina>.

nauki w językach mniejszości. Na uniwersytecie w Nowym Sadzie istnieje 14 wydziałów, na których odbywa się kształcenie w innym języku niż serbski¹⁹. Już na etapie przedszkoli istnieje nauczanie dwujęzyczne: serbsko-węgierskie, serbsko-słowackie, serbsko-rumuńskie, serbsko-chorwackie, a także serbsko-niemieckie i węgiersko-niemieckie. Władze zaznaczają, że w niektórych gminach kształcenie odbywa się w trzech, a w jednym przypadku nawet w czterech językach urzędowych. Nieco inaczej wygląda polityka wobec Romów, ponieważ prowadzi się specjalną akcję, która ma na celu zwiększenie liczby zapisów przedstawicieli tej mniejszości do szkół średnich i wyższych, a także czuwanie nad ciągłością ich kształcenia na poziomie podstawowym. Jedną z zachęt ma być zapewnienie miejsca w internatach i akademikach oraz przyznawanie stypendiów już na etapie szkoły średniej. Działalność ta zmierza do poprawienia dramatycznej sytuacji przedstawicieli tej mniejszości, który to temat był i jest regularnie nagłaśniany w mediach²⁰.

Nauczanie w językach mniejszości szczegółowo reguluje Ustawa o Podstawach Systemu Kształcenia i Wychowania z 2004 roku oraz Ustawa o Samorządzie Lokalnym z 2002 roku. Dopuszczają one możliwość nauki przedstawicieli mniejszości w swoim języku, o ile ich liczba w klasie wyniesie co najmniej 15 osób. Drugą opcją jest realizacja dwujęzycznego planu nauczania: jeśli jest ono realizowane w języku serbskim, to uczniom umożliwia się naukę języka ojczystego (mniejszości) z elementami kultury narodowej (lub etnicznej)²¹. W praktyce w szkołach podstawowych w Wojwodinie edukacja odbywa się w sześciu językach: poza serbskim jest to węgierski (78 szkół), słowacki i rumuński (18), chorwacki (5) i rusiński (3 szkoły). Ponadto w innych szkołach prowadzi się wybrane zajęcia w językach mniejszości,

gov.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=12&Itemid=14&lang=srl, dostęp 23.08.2012.

¹⁹ Więcej informacji na ten temat znajduje się w dalszej części artykułu, <http://www.uns.ac.rs/sr/>, dostęp 20.12.2011.

²⁰ Według statystyk serbskich na terytorium Republiki Serbii żyje oficjalnie 450 tysięcy Romów, z czego zdecydowana większość w ekstremalnej biedzie: brakuje im podstawowych środków do życia, większość nie ma nawet dowodu osobistego i opieki zdrowotnej, co sprawia, że zaledwie jeden na stu Romów dożywa wieku 60 lat. Jeśli chodzi o kształcenie, to 75% nie kończy nawet szkoły podstawowej, średnie wykształcenie zdobywa ok. 5%, a wyższe 0,2%. Zob.: S. M. Tomić, *Romi – ceo život na kolenima*, „Vesti” online, 26.12.2011 r., <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/189971/Romi--ceo-zivot-na-kolenima->, dostęp 27.12.2011; *Predškolske ustanove u AP Vojvodini*, http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=25&Itemid=29&lang=srl, dostęp 23.08.2012.

²¹ Należy jednak przypomnieć, że nauka języka serbskiego jest obowiązkowa. Jeśli w klasie nie zdoła się zebrać grupa 15 uczniów, minister oświaty może wydać specjalną zgodę na prowadzenie zajęć dla mniejszej grupy. Zob.: N. Gojković, dz. cyt., s. 9.

co oznacza, że „pod tym względem – jak podkreśla Nevena Gojković – standardy w Wojwodinie są wyższe niż w pozostałych regionach Serbii”²².

Także w wyższych szkołach specjalistycznych odsetek przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych jest wysoki. W roku akademickim 2010/2011 przynależność narodową lub etniczną zadeklarowało 96,37% (9002 osoby), nie uczyniło zaś tego 3,63% (339 osób), podając (świadomie lub nie) jako kategorię narodową „inni”. Przedstawiciele poszczególnych wspólnot narodowych stanowili 15,54% (1452 osób) ogólnej liczby studentów szkół specjalistycznych, z czego narodowość węgierską reprezentowało 9,26%, chorwacką 2,53%, słowacką 1,63%, rumuńską 0,87%, romską 0,67% i rusińską 0,58%²³. Wojwodińskie władze oświatowe zwracały i nadal zwracają szczególną uwagę na wielojęzyczną reprezentację szkół specjalistycznych, w których 559 studentów (5,98% ogólnej liczby) było słuchaczami przedmiotów w ich języku ojczystym – najczęściej uczęszczało na zajęcia z językiem wykładowym węgierskim (508 osób), następnie rumuńskim (45 osób) i słowackim (6 osób). Wśród wszystkich szkół wyższych na obszarze Wojwodiny istnieje pięć uczelni z językiem wykładowym wyłącznie serbskim²⁴, dwie z językiem wykładowym serbskim i węgierskim²⁵, po jednej z serbskim i rumuńskim²⁶, serbskim i węgierskim oraz serbskim i słowackim²⁷. Takiej sytuacji sprzyja fakt, iż przedstawiciele wspólnot narodowych, którzy ukończyli szkołę średnią w języku ojczystym, mają prawo do zdawania egzaminów wstępnych na wybrane uczelnie również w języku ojczystym, bez względu na to, w jakim języku prowadzi się nauczanie w tych szkołach. Jest to

²² Niewykluczone, że jest to jedna z przyczyn, dla których boszniaccy politycy z Sandżaku dążą do uzyskania autonomii przez ten region. N. Gojković, dz. cyt., s. 9, 10, dostęp 26.12.2011.

²³ *Obrazovanje u AP Vojvodini. Aktuelni dokumenti. Informacija o upisu studenata u visoke škole strukovnih studija i na fakultete Univerziteta u Novom Sadu u školskoj 2011/12. godini*, http://www.obrazovanje.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=11&lang=srl, s. 6, dostęp 26.12.2011.

²⁴ Są to: Wyższa Techniczna Szkoła Studiów Specjalistycznych w Nowym Sadzie, Wyższa Techniczna Szkoła Studiów Specjalistycznych w Zrenjaninie, Wyższa Pracownicza Szkoła Studiów Specjalistycznych w Nowym Sadzie, Wyższa Szkoła Studiów Specjalistycznych Kształcenia Wychowawców w Kikindzie, Wyższa Szkoła Studiów Specjalistycznych Kształcenia Wychowawców w Sremskiej Mitrovicy. Zob.: *Obrazovanje u AP Vojvodini...*, s. 2.

²⁵ Wyższa Szkoła Mechaniczna Studiów Specjalistycznych w Suboticy (425 studentów węgierskojęzycznych) i Wyższa Szkoła Studiów Specjalistycznych dla Kształcenia Wychowawców w Suboticy (79 studentów węgierskojęzycznych). Zob.: tamże, s. 7.

²⁶ Wyższa Szkoła Studiów Specjalistycznych dla Kształcenia Wychowawców „Mihailo Palov” we Vršcu (45 studentów studiuje w języku rumuńskim). Zob.: tamże, s. 7.

²⁷ Wyższa Szkoła Studiów Specjalistycznych dla Kształcenia Wychowawców w Nowym Sadzie. Zob.: tamże, s. 7.

niewątpliwie przejaw polityki oświatowej przyjaznej mniejszościom. Na drugim co do wielkości w Republice Serbii Uniwersytecie w Nowym Sadzie (pierwsze miejsce przypada uczelni belgradzkiej) według spisu studentów pierwszego roku I stopnia za rok akademicki 2010/2011 przynależność narodową zadeklarowało 95,32% (9 073 osoby), a tylko 4,68% (446) określiło się jako „inni”²⁸.

Przedstawiciele poszczególnych wspólnot narodowych, w porównaniu z ogólną liczbą studentów, było 8,69% (827 osób), z czego 5,64% narodowości węgierskiej, 1,12% słowackiej, 0,88% chorwackiej, 0,16% rumuńskiej, 0,59% rusińskiej i 0,3% romskiej. Analogicznie, według danych z tego samego roku akademickiego wśród studentów pierwszego roku II stopnia przynależność narodową określiło 88,9% (2770 osób), zdecydowanie mniej natomiast jej nie określiło – 11,1% (346). Tak więc w odniesieniu do ogólnej liczby studentów pierwszego roku II stopnia reprezentanci poszczególnych wspólnot narodowych stanowili 6,88%, czyli 218 osób, z czego narodowość węgierską zadeklarowało 4,75%, słowacką 0,74%, chorwacką 0,69%, rusińską 0,5%, rumuńską 0,25% i romską 0,06%²⁹.

Według danych opublikowanych na stronie Sekretariatu ds. Kształcenia, Zarządzania i Wspólnot Narodowych na ogólną liczbę studentów Uniwersytetu w Nowym Sadzie, która w roku akademickim 2010/2011 wyniosła 42 940 osób, 95,3% (40 904 osoby) zadeklarowało swoją przynależność narodową, a 4,7% (2019 osób) tego nie uczyniło, co spowodowało, że świadomie lub też nieświadomie znaleźli się w kategorii „inni”. Wspólnoty narodowe reprezentowało więc 9,47% (4 059 osób) z ogólnej liczby studiujących, z czego narodowość węgierską zadeklarowało 6,16%, chorwacką 1,15%, słowacką 1,08%, rusińską 0,6%, rumuńską 0,27%, romską 0,21%. Natomiast z ogólnej liczby studentów II stopnia, którzy studiowali na nowosadzkiej uniwersytecie, w tym samym okresie 89,92% (3893 osoby) zadeklarowało swoją przynależność narodową, a 10,28% (446 osób) kategorię „inni”. Wspólnoty narodowe w ogólnej liczbie studiujących stanowią 7,8% (346 osób), z czego narodowości węgierskiej jest 5,3%, chorwackiej 1%, słowackiej 0,76%, rusińskiej 0,6%, rumuńskiej 0,27% i romskiej 0,04%³⁰.

W skład Uniwersytetu w Nowym Sadzie wchodzi 14 „instytucji i akademii artystycznych”, które są powszechnie określane mianem wydziałów, mimo że nie wszystkie noszą tę nazwę i nie wszystkie mieszczą się w Nowym Sadzie. Są to: Akademia Artystyczna z siedzibą w Nowym Sadzie, Wydział Budowlany w Suboticy, Wydział Ekonomiczny w Suboticy, Wydział Medycyny w Nowym Sadzie, Wydział Pedagogiczny w Somborze, Wydział Rolniczy

²⁸ Tamże, s. 13.

²⁹ Tamże, s. 14.

³⁰ Tamże, s. 15.

w Nowym Sadzie, Wydział Prawa w Nowym Sadzie, Wydział Nauk Przyrodniczych i Matematycznych w Nowym Sadzie, Wydział Sportu i Wychowania Fizycznego w Nowym Sadzie, Wydział Nauk Technicznych w Nowym Sadzie, Wydział Filozoficzny w Nowym Sadzie, Wydział Techniczny „Mihajlo Pupin” w Zrenjaninie, Wydział Technologiczny w Nowym Sadzie oraz Wydział Nauczycielski z węgierskim językiem wykładowym w Suboticy³¹.

Głównym językiem wykładowym pozostaje jednak serbski, w którym prowadzi się zajęcia na następujących wydziałach nowosadzkiego uniwersytetu: Rolniczym, Technologicznym, Prawa, Medycyny, Nauk Technicznych, Nauk Przyrodniczych i Matematycznych, a także na Wydziale Sportu i Wychowania Fizycznego oraz Wydziale Technicznym „Mihajlo Pupin”. W języku serbskim i węgierskim zajęcia odbywają się na Wydziale Ekonomicznym i Wydziale Budowlanym oraz w Akademii Artystycznej, w języku serbskim i słowackim na Wydziale Pedagogicznym, w języku węgierskim na Wydziale Nauczycielskim. Z kolei na Wydziale Filozoficznym wykłady prowadzi się po serbsku, węgiersku, słowacku, rumuńsku i rusińsku. Łącznie na wykłady na Uniwersytecie w Nowym Sadzie odbywające się w języku nieserbskim uczęszcza 1,54% (726 studentów), z czego najwięcej osób uczy się w języku węgierskim (500 słuchaczy), 55 w języku słowackim, 32 po rusińsku i 28 po rumuńsku³².

Na szczególną uwagę zasługuje nauczanie w języku rusińskim, które odbywa się w miejscowości Ruski Krstur, określanej mianem rusińskiej metropolii kulturalnej (według spisu z 2002 roku 85,99% mieszkańców – 5213 osób – to Rusini). Przyczyniła się do tego tradycja kształcenia w tym języku, trwająca od chwili utworzenia przed 259 laty pierwszej szkoły podstawowej, w której uczono w języku rusińskim. Aktywna działalność Rusinów doprowadziła do powstania w dwudziestoleciu międzywojennym towarzystwa oświatowego (wydawało ono podręczniki w tym języku), a po II wojnie światowej, w roku 1977, Centrum Kształcenia „Petro Kuzmjak”. W 2003 roku w szkole podstawowej w Centrum uczyło się ponad 500 uczniów, a w szkole średniej 250 uczniów. W roku szkolnym 2011/2012 do pierwszej klasy gimnazjum zapisało się 60 dzieci³³. Co więcej, zadbano nawet o internat dla uczniów z innych

³¹ Tamże, s. 9.

³² Więcej na temat kształcenia Rusinów w Wojwodinie zob.: D. Devečerski, *250 godina obrazovanja Rusina u Vojvodini. Škola bila i ostala najvažnija. Drugi o nama*, „Dnevnik”, online, 9.06.2003, <http://www.petrokuzmjak.edu.rs/Onas.htm>, dostęp 29.12.2011, *Obrazovanje u AP Vojvodini...*, s. 20.

³³ G. Carin, *Dva i po veka obrazovnog Centra „Petro Kuzmjak” u Ruskom Krsturu. Rasadnik kulture vojvođanskih Rusina. Drugi o nama*, „Dnevnik”, online, 17.05.2003, <http://www.petrokuzmjak.edu.rs/ru/konkurs.htm>, dostęp 30.12.2011.

części kraju. O roli i znaczeniu Centrum świadczyły uroczystości rocznicowe „ćwierć millenium jego istnienia”, w których uczestniczyli przedstawiciele władz serbskich i APW oraz mniejszości rusińskiej z Chorwacji i Słowacji³⁴.

Obok pozytywnych zjawisk na „mniejszościowej mapie” Wojwodiny, wskazujących na właściwą politykę wobec mniejszości narodowych i etnicznych, pojawiają się również takie, które mogą budzić wątpliwość, czy faktycznie wszystkie regulacje mające usprawnić i ułatwić koegzystencję znajdują odbicie w rzeczywistości. Warto tu zwrócić uwagę choćby na organizację Uniwersytetu w Nowym Sadzie. Mimo że jest to jedyna państwowa wyższa uczelnia tej wieloetnicznej prowincji, jej strona internetowa ma tylko wersję serbskojęzyczną. W Suboticy, gdzie najliczniejsza jest ludność węgierska (34,98%; Serbowie – 26,24%, Buniewcy – 10,87%, Chorwaci – 10,42%, Jugosłowianie – 6,78%, Czarnogórcy – 1,59%)³⁵, i gdzie mieści się siedziba trzech z piętnastu wydziałów uniwersytetu (m.in. Wydział Nauczycielski z węgierskim językiem wykładowym), tylko na jednym wydziale obowiązki dziekana pełni osoba pochodzenia nieserbskiego³⁶.

Pomimo że obszar Wojwodiny pod względem koegzystencji wielu narodów jest wzorcowy na tle innych wieloetnicznych regionów Serbii (np. Sandzaku czy też południowych rejonów gmin Preševo, Bujanovac, Medveđa), to jednak nie wszystko układa się tu harmonijnie. 14 lutego 2011 roku do 20 najwyższych organów państwowych Chorwacji i Serbii wpłynął list otwarty podpisany przez grupę 30 chorwackich intelektualistów z Suboticy (określających się jako Buniewcy), którzy domagali się „poszanowania integralności Buniewców w Wojwodinie”. Ich zdaniem od 2004 roku władze serbskie prowadziły politykę „wynarodowiania części chorwackiej mniejszości narodowej w Wojwodinie” bądź też jej asymilacji. Ponadto w liście postawiono zarzuty ograniczania prawa Buniewców do kształcenia w języku chorwackim i do stosowania ich języka w regionalnych mediach elektronicznych³⁷. Z kolei w czasie obrad Narodowego Związku Buniewców (NZB) stwierdzono, że w rzeczywistości działa się odwrotnie: to Chorwaci z Wojwodiny, a nie Serbowie,

³⁴ Tamże.

³⁵ *Grad Subotica. Opšte informacije o Subotici*, <http://www.subotica.com/123-48/upoznaj-suboticu/opste-informacije/o-subotici/>, dostęp 20.12.2011.

³⁶ <http://www.uns.ac.rs/sr/>, dostęp 20.12.2011.

³⁷ List podpisali m.in.: Slaven Bačić – przewodniczący Chorwackiej Rady Narodowej, Petar Kuntić – przewodniczący Demokratycznego Związku Chorwatów w Wojwodinie, Tomislav Žigmanov – dyrektor Związku Kulturalnego Wojwodińskich Chorwatów, Jasminka Dulić – redaktor „Chorwackiego Słowa” („Хрватска ријеч”), pisarz Petko Vojnić-Purčar, przedstawiciel Kościoła Stipan Beretić i in.

asymilowali Buniewców. Przewodniczący NZB Blaško Gabrić oświadczył, że list ten szkodzi tej mniejszości etnicznej, ponieważ mówi się w nim o asymilacji Chorwatów, podczas gdy w istocie powinno się mówić o próbach zniesienia zagwarantowanych Buniewcom praw mniejszościowych i praw człowieka. Co więcej, NZB domagał się od stosownych organów państwowych pociągnięcia do odpowiedzialności wszystkich osób, które ów list podpisały, ponieważ są one odpowiedzialne „za negowanie istnienia autochtonicznych Buniewców”, wbrew konstytucji i prawu Republiki Serbii³⁸.

Innym przykładem problemów o charakterze narodowościowym w Wojwodinie jest sytuacja w miejscowości Temerin położonej w centralnej części prowincji. W tym dwudziestotysięcznym miasteczku żyją głównie Serbowie (50,27%) i Węgrzy (42,6%), między którymi w ubiegłych latach dochodziło do incydentów na tle etnicznym. W 2011 roku zaszło głośne nieporozumienie, a o jego wywołanie burmistrz Temerina Andraš Gustonj oskarżył korporację państwową „Drogi Serbii”, zajmującą się budową i utrzymaniem dróg publicznych. Gdy postawiono tablicę z nazwą miejscowości, okazało się, że jest ona wyłącznie w języku serbskim, cyrylicą. Zgodnie z prawem, ze względu na skład narodowościowy społeczności Temerina, na tablicy powinna się znaleźć także nazwa miejscowości w urzędowym języku węgierskim. Incydent ten odebrano jako „prowokację korporacji państwowej «Drogi Serbii»”³⁹.

Mimo harmonijnego obrazu, jaki wyłania się z analizy sytuacji mniejszości narodowych w Wojwodinie, nasuwa się kilka wątpliwości, które niosą refleksję na temat złożonej kwestii koegzystencji narodów i grup etnicznych na Bałkanach. Burzliwą przeszłością – również tą najnowszą – tłumaczy się bowiem problemy w budowaniu wspólnej rzeczywistości, ale dzięki tej przeszłości udaje się też znaleźć pozytywne aspekty w postaci prób realizacji tego zamierzenia. Wojwodina jest bezsprzecznie reprezentatywną częścią Republiki Serbii przede wszystkim ze względu na wieloetniczne społeczeństwo, z powodzeniem funkcjonujące w ramach autonomicznego samorządu. Można odnieść wrażenie, że w dobie upadku idei wielokulturowości w Europie Zachodniej Republika Serbii, dostosowując swoje prawodawstwo do wymagań unijnych, zaprzecza twierdzeniu, jakoby wieloetniczność była skazana na porażkę.

³⁸ Петар Кунтић, *Србија прогони Буњевце*, „Правда” 16.02.2011, <http://www.pravda.rs/2011/02/16/srbija-progoni-bunjevce/>, dostęp 30.12.2011.

³⁹ S. Jaković, *Nemam čarobni štapić, potrebno je mnogo tolerancije i strpljenja među meštanim*, „Danas” 12.08.2011, http://www.danas.rs/danasrs/srbija/nemam_carobni_stapic_potrebno_je_mnogo_tolerancije_i_strpljenja_medju_mestanima.1084.html?news_id=221418, dostęp 3.01.2012.

Serbian aspirations towards European structures. The situation of national minorities and ethnic minorities in the Autonomous Province of Vojvodina with particular emphasis on the educational system

Summary

Autonomous Province of Vojvodina (APV) is an area in the northern part of the Republic of Serbia. This region is inhabited by over 26 national and ethnic minorities, making it the most diverse ethnically area throughout Serbia. On the basis of the Constitution and special statutes in APV the following languages have official status: Serbian, Hungarian, Slovak, Croatian, Romanian and Ruthenian. In addition, this area is the most economically developed throughout the country. Vojvodina is an example of a well-functioning multi-ethnic communities living in one territory, which in some regions of the Balkans remains an open problem. Therefore government in Belgrade tries to keep the European image of this autonomy to such an extent, that cyclically there appears information about the possibility of obtaining of the total independence of this territory and the separation from the Republic of Serbia. Paradoxically, such speculations can lead to the destabilization in other regions of Serbia. They did not obtain such a level of autonomy and mentioned speculations inspire some minorities into actions in order to get the certain independence (for example Boshniaks from Sandjak in western Serbia). The central authorities are aware of this fact and try to keep the control over all regions of the country that often can lead to ethnic conflicts. That raises the following question: to what extend wide autonomy of the Vojvodina is true and in corresponding to the constitutional policy, what fields of the life does this autonomy include.

Key words: Balkan, Serbia, Vojvodina, national minority, ethnic minority, territorial autonomy, education in Serbia, Hungarian minority.

Słowa kluczowe: Bałkany, Serbia, Wojwodina, mniejszość narodowa, mniejszość etniczna, autonomia terytorialna, oświata w Serbii, mniejszość węgierska.